

ELS ROMANISTES ITALIANS I ALGUERESOS I LA LLENGUA CATALANA (1808-1906)

Adrià MARTÍ-BADIA

ABSTRACT • In the middle of the 19th century the German romanists found the Romance philology. They established that Catalan is the name of a language of the Catalan-speaking areas, which is different from Occitan and which has nothing to do with Limousin, something known since the early 16th century. This paper analyzes the opinion of Italian romanists about the name, beginning and identity of the Catalan language between 1808 and 1906.

KEYWORDS • 19th Century, Name and Identity of Catalan Language, Italian Romanists, Alghero.

1. A tall d'introducció: la consideració filològica del català al segle XIX (1806-1906)

Al segle XIX es situa l'inici de la filologia romànica, que inaugura el filòleg alemany Friedrich Christian Diez (Giessen, 1794 - Bonn, 1876) amb la publicació del primer volum de la *Gramàtica de les llengües romàniques* el 1836 (Diez 1836-1844), pedra inicial d'aquest vast i complex edifici que, com veurem tot seguit, ja comptava amb precedents des del 1806. S'hi feia esment del català, encara que les informacions eren escasses i insegures. L'any 1856 Diez publica la segona edició de la seua gramàtica (Diez 1856-1880), en la qual millora molt el text referit a la llengua catalana. A partir d'aleshores el català, bé com a llengua, bé com a dialecte, no deixa d'ésser pres en consideració pels romanistes (Badia i Margarit 1989, VIII: 7-8).

La primitiva lingüística romànica no comptava, però, amb una definició satisfactòria de conceptes com «llengua», «dialecte» i «parla», i per distingir-los es valia d'arguments extralingüístics com l'antiguitat dels documents escrits, els usos literaris, l'extensió geogràfica, el nombre de parlants, el prestigi i la situació política, entre d'altres; tots ells arguments arbitraris des del punt de vista lingüístic. Així, sense estat al darrere, era difícil que el català fóra considerat com una llengua independent. No fou considerada en el nivell màxim de llengua pels romanistes Johann Christoph Adelung i Johann Severin Vater (1806), François Raynouard (1816-1821, I), August Wilhelm von Schlegel (1818), Lorenz Diefenbach (1831), George Cornewall Lewis (1835), Friedrich C. Diez (1836, 1856, 1863, 1870, 1876 i 1882), Arthur Bruce-White (1841), August Fulchs (1849) i August Schleicher

(1850), que el consideraven un dels dialectes de l'occità, llavors conegut generalment com a provençal. L'erudit Manuel Milà i Fontanals (1861) començà la tasca de reivindicació del català com a una de les llengües romàniques i els romanistes Gustav Körting (1884-1888), Fritz Neumann (1886), Gustav Gröber (1888-1901) i Jean Joseph Saroïhandy (1904) el reconeixeren així. Tanmateix, encara hi havia romanistes que es mantenien en la posició tradicional, com Alfred Morel-Fatio (1888), Wilhelm Meyer-Lübke (1890 i 1901) i Adolf Zauner (1900)¹.

Presentat el context del nostre estudi, el nostre objectiu és analitzar la posició dels romanistes italians sobre el nom, la identitat i l'origen de la llengua catalana i, més concretament sobre el català de l'Alguer. Així, tractem de donar una visió general de l'opinió dels romanistes italians i dels escriptors i erudits algueresos sobre la identitat filològica del català en aquest període temporal i, més concretament, sobre l'entitat de la llengua catalana de l'Alguer. Ens marquem com a data d'inici del nostre estudi l'any 1806, per les raons apuntades més amunt, i el 1906, data de la celebració del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, a Barcelona, com a data final.

2. L'inici dels estudis de filologia romànica a Itàlia

No hi ha cap filòleg italià del segle XIX que arribi a considerar el català com a llengua romànica independent. El primer exemple és Antonio Restòri (Pontremoli, 1860 / San Donato d'Enza, 1928), professor de literatura romànica a la Universitat de Pavia, que l'any 1891 publica el manual *Letteratura provenzale*. A l'inici del segon capítol, dedicat al nom i extensió de la llengua provençal, afirma que

La lingua provenzale nel suo più ampio significato, abbraccia non solo tutto il mezzodi della Francia, ma oltre i Pirinei anche la Catalogna e l'antica contea di Valenza fino a comprendere le isole Baleari (Restòri 1891: 17).

A continuació descriu i delimita les diferents varietats del que ell anomena «lingua provezale», i conclou: «Riassumendo, distingueremo quattro grandi varietà: il *franco-provenzale* al Nord Est; il *provenzale* al centro; il *Guascone* al Sud Ovest; e, oltre i Pirenei, il *Catalano*» (Restòri 1891: 19).

El segon cas és el de Vincenzo Crescini (Pàdua, 1857 - Pàdua, 1932), catedràtic d'història comparada de llengües i literatures romàniques a la Universitat de Padua des de 1883, que va centrar els seus estudis en la literatura provençal. L'any 1892 publica *Manualetto provenzale per uso degli alunni delle facoltà di lettere*, en la introducció del qual afirma que el català és un dialecte de la llengua provençal, al mateix nivell que el gascó,

che dalla contea del Rossiglione (dipartimento de'Pirenei orientali), entro i confini francesi, si protende, oltre i monti, per la Catalogna e il Valenziano, si continua nelle Baleari e suona pur sulla costa sarda, nella colonia di Alghero (Crescini 1892: XIV).

¹ Veg. també Marcet – Solà 1998, I: 601-603.

Afirmació que manté en la «seconda edizione emendata ed accresciuta» de 1905 (Crescini 1905: XIV). L'any 1892 també és quan es publica *Piccola Enciclopedia Hoepli*, dirigida pel geògraf i lexicògraf Gottardo Garòllo (Levico, 1850 - Milà, 1917). En l'entrada corresponent a la ciutat de l'Alguer, s'afirma que és una ciutat de 10.100 habitants, dels quals 9.000 són «polaz[ione] catalana» (Garòllo 1892: 91). Més endavant s'hi observa una entrada dedicada als «Catalani», en la qual s'afirma que: «gli ab. d[ella] Catalogna, Valencia e delle Baleari, i quali parl[ano] un dialetto provenz[ale] (Catalano), che è pur lingua scritta e possiede una propria letteratura» (Garòllo 1892: 663).

Finalment, Egidio Gorra (Fontanellato, 1861 - Pavia, 1918) és el quart filòleg italià que fa referència a l'entitat de la llengua catalana. Professor d'història comparada de literatura neollatina a la Universitat de Torí, l'any 1894 publica *Lingüe neolatine*, obra en què es mostra vacil·lant amb el català, al qual considera «lingua» (Gorra 1894: 93) i alhora afirma que «al provenzale deve unirsi il catalano, che ne è una varietà dialettale in Ispagna i nell'ottavo secolo» (Gorra 1894: 99).

En definitiva, els romanistes italians d'aquest període temporal (1808-1906) no arriben a afirmar l'entitat independent del català respecte de la llengua parlada al sud de l'Estat francès i, a més, no tots esmenten la ciutat sarda de l'Alguer dins els territoris catalanoparlants. D'altra banda, l'atenció dels romanistes italians del segle XIX envers l'estudi de la llengua catalana és escassa en comparació amb la dels romanistes alemanys i francesos coetanis.

3. El català vist des de l'Alguer

La identificació de l'alguerès amb el conjunt de la llengua catalana és més nítida entre els erudits i escriptors algueresos de l'època. És el cas –entre d'altres– del canonge Antoni Miquel Urgias (l'Alguer, 1771 - l'Alguer, 1821), que l'any 1804 aclareix quina és la llengua que es parla a l'Alguer i des de quan: «Il linguaggio Algherese è Catalano, perchè Alghero è una colonia di Catalani, i quali la ripopolarono nel 1353, essendo stata evacuata dai Genovesi» (Urgias 1804: 35). Urgias també es referia a la llengua catalana amb el sintagma «linguaggio catalano algherese» (*Manoscritti* 1823, IV: 10), deixant clara la identificació de l'alguerès amb el conjunt de la llengua catalana.

Un altre exemple és el de l'arxiver i paleògraf sard Ignazio Pillito (Oristany, 1806, Càller, 1895) que, en la seua relació epistolar amb l'erudit Manuel Milà i Fontanals, afirma que

la lingua catalana in Sardegna è conosciuta solamente nella città d'Alghero, ove tuttora vien parlata da tutti come lingua propria fin dal 1354 [...]. Ora però la lingua è molto corrotta [sic] ed adulterata, ne havvi alcuno che sia capace a scriverla correttamente. La lingua che io ho usato nel mio scritto al Consistori dels Jochs Florals [de Barcelona] nel 1864 è la più pura. Io l'appresi non dai miei genitori o dai libri catalani, ma colla frequente lettura e trascrizione [sic] dei più antichi documenti aragonesi esistenti in questo Archivio di Cagliari fin dal 1323 (*Epistolari* 1922, I: 106).

4. Els estudis sobre el català de l'Alguer

A finals del Vuitcents comencen a publicar-se estudis sobre el català de l'Alguer. És el cas del catedràtic de la Universitat di Pavia, Pier Enea Guarnerio (Milà, 1854 - Milà, 1919) que l'any 1886 publica l'assaig «Il dialetto catalano d'Alghero» (Guarnerio 1886), en què es limita a exposar les modalitats de l'alguerès segons l'esquema de l'«Archivio Glottologico Italiano», a comparar les formes lingüístiques d'Alguer amb les del català de Barcelona i a assenyalar els elements sards existents en l'alguerès. El mateix any, el lingüista Giuseppe Morosi (Milà, 1844 - Milà, 1891) publica l'article *L'odierno dialetto catalano d'Alghero in Sardegna* (Morosi 1886), en què presenta un apèndix paremiològic en transcripció fonètica segons el sistema de l'«Archivio Glottologico Italiano» (Kuen 1932: 121).

També cal esmentar el músic i poeta Joan Pais (l'Alguer, 1875 - Càller, 1964), autor de la *Grammatica del dialetto moderno d'Alghero* (1899-1902), publicada pòstumament per Pasqual Scanu (Pais 1970)². Un projecte que Pais justificava així:

Primé ja hi havia a l'Algué calqui hu que sa'n interessava un poch del nostru dialeto; ma ningú, però, ha pugut ascriura ni una gramàtica ni un diccionari. Yo vulgaria suplí' an aquesta mancanza y per ara ascrif una gramàtica; més tart, si tangaré temps y forzas, faré lu diccionari (Armangué 2006: 68).

Tanmateix, es tractava d'una empresa difícil per la manca de materials filològics amb què comptava. Un ambiciós projecte que tenia com a objectiu:

purgà' lu nostru dialecto més que puguem y de acustarlu a la llengua mara, la catalana. Això, però, mus rasixi difícil per mancanza de una bona gramàtica catalana que cuntengui la sintassi y de un bon diccionari de la llengua maternal (Armangué 2006: 69).

La revista *Catalònia* també va publicar algun article de Pais. Concretament, ens referim a una carta dirigida a l'escriptor Josep Aladern, director de la revista, en què afirmava: «jo hauria volgut especialment escriure unes quantes notes sobre la utilitat y necessitat de l'unitat de [...] la llengua catalana» (Pais 1906a). I, tot, seguit es preguntava

¿perqué no se reuneix una academia que amb la publicació de una bona gramàtica y un bon diccionari dongui unitat a la llengua dels nostros majors y la purguin de totes les improprietats, de les quals l'han assoterrada 'ls galicisants, castellanisants é italianisants? (Pais 1906a).

Al capdavall, Pais no entenia el desori ortogràfic imperant a la resta de territoris catalanoparlants. Setmanes després publica a la mateixa revista els articles de gramàtica titulats *De fonètica algueresa* (Pais 1906b) i *Morfologia algueresa* (Pais 1906c), en què exposa breument qüestions analitzades en l'aleshores inèdita gramàtica algueresa.

² Veg. també Armangué 1998: 351.

D'altra banda, el mestre d'escola Joan Palomba (l'Alguer, 1876 - l'Alguer, 1953)³ publica la *Grammatica del dialetto algherese* (Palomba 1906) i escriu un vocabulari alguerès-català-italià (Corbera 1994: 196) que restà inèdit. Una gramàtica que, segons Joan Armangué (2006: 73) Palomba va plagiar al seu cosí Joan Pais i es va anticipar en la publicació, fet que va facilitar a Pais adonar-se de les errades i imperfeccions que tenia la seua gramàtica. La gramàtica de Palomba fou criticada per l'escriptor Joan De Giorgio Vitelli (Alguer, 1870 - Roma, 1916) pel seu allunyament de l'ortografia catalana:

il Palomba [...] offre la sua operetta [...] ai Catalani, i quali, ahimè!, si dorranno di vedere un catalano di nuovo conio, scritto cioè in una forma per loro assai strana. Che diranno per esempio nel vedere che il Palomba scrive il suono *gn* con *ñ*, cioè con la tilde spagnuola, invece che con la forma prettamente catalana *ny*? Si tratta forse d'un nuovo suono? (Armangué 2006: 74).

De fet, de Giorgio Vitelli va escriure una *Grammatica algherese* que deixà incompleta i de la qual només ha perviscut la part titulada «Fonologia», que restà inèdita fins l'edició de Joan Armangué i Andreu Bosch (1994). Una gramàtica que tenia l'objectiu de «fare una grammatica dell'algherese odierno, in confronto col catalano», seguint la segona edició de la *Gramática de la llengua catalana* de Jaume Nonell i Mas publicada l'any 1906 (Armangué – Bosch 1994: 145). Malauradament, la seua obra no va transcendir, fins al punt que Armangué i Bosch afirmen que De Giorgio Vitelli «fou potser l'escriptor alguerès més mal conegut pels seus mateixos conciutadans» (Armangué – Bosch 1994: 144).

Aquests no eren, però, els únics algueresos que estudiaven la llengua catalana. També cal esmentar l'escriptor Ramon Clavellet, pseudònim d'Antoni Ciuffo (Sàsser, 1879 - Barcelona, 1911), corresponsal del *Diccionari Català-Valencià-Balear* que el febrer de 1903 ja havia enviat a Antoni Maria Alcover «unas 500 cèdulas del llenguatge alguerès» (Armangué 2006: 65).

Cal remarcar també el fet que els algueresos estudiosos del català sempre van relacionar l'alguerès amb el conjunt de la llengua catalana i no amb el provençal ni amb l'occità, a diferència dels estudiosos italians.

Tot amb tot, l'octubre de 1906 es celebra a Barcelona el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana on es visualitzen els estudis algueresos de Joan Palomba (1908: 168-169), Pier Enea Guarnerio (1908) i Ramon Clavellet (Ciuffo 1908), amb la presentació d'una comunicació cadascú. Una participació que va marcar un punt d'inflexió en les relacions de l'Alguer amb la resta dels territoris de parla catalana –sobretot amb la ciutat de Barcelona–, i en el «redescobriment» de la ciutat sarda per part d'aquests territoris.

5. Conclusions

Els romanistes italians d'aquest període temporal (1808-1906) no arriben a afirmar l'entitat independent del català respecte de la llengua parlada al sud de l'Estat francès i, a

³ Per al conjunt de l'obra lingüística inèdita de Joan Palomba veg. Bover 1998.

més, no tots esmenten la ciutat sarda de l'Alguer dins els territoris catalanoparlants. Per contra, els escriptors i erudits algueresos afirmen l'entitat independent del català, tenen en compte la relació dialectal de l'alguerès amb el conjunt de la llengua catalana i no relacionen aquesta amb el provençal ni amb l'occità.

D'altra banda, l'atenció dels romanistes italians del segle XIX envers l'estudi de la llengua catalana és escassa en comparació amb la dels romanistes alemanys i francesos coetanis. En tot cas, a finals del Vuitcents comencen a publicar-se estudis sobre el català de l'Alguer i l'any 1906 una delegació algueresa arriba a participar al I Congrés Internacional de la Llengua Catalana celebrat a Barcelona. Tots els seus participants van defensar el català com una llengua romànica.

BIBLIOGRAFIA

A. Fonti

Epistolari d'en M. Milà i Fontanals (1922-1932), a cura de Ll. Nicolau d'Olwer, Barcelona, IEC, 2 vols.

Manoscritti e memorie per uso privato del Canonico Antonio Michele Urgias, pensionato da S. M. Il Re di Sardegna (s.d.), Biblioteca Municipal de Sassari, vol. IV.

B. Letteratura secondaria

Adelung J.C. – Vater, J.S. (1806), *Mithridates oder allgemeine Sprachkunde mit dem Vater Unser als Sprachprobe in hey nahe fünf hundert Sprachen und Mundarten*, Berlin, Vossische Buchhandlung.

Armangué, J. (1998), *Joan Pais i els estudis lingüístics a l'Alguer (1901-1907)*, dins *La Sardegna e la presenza catalana nel Mediterraneo. Atti del VI Congresso dell'Associazione Italiana di Studi Catalani*, a cura de P. Maninchedda, Cagliari, CUEC, vol. I, p. 351-372.

Armangué, J. (2006), *Represa i exercici de la consciència lingüística a l'Alguer*, Dolianova, Grafica del Parteolla.

Armangué, J. - Bosch, A. (1994), *La "Fonologia" algueresa de Joan de Giorgio Vitelli*, dins "Revista de l'Alguer", 5, pp. 139-169.

Badia i Margarit, A.M. (1989), *Presència internacional de la llengua catalana*, dins *Segon Congrés Internacional de la llengua catalana*, a cura de A. Ferrando, Barcelona - València, IFV - PAM, vol. VIII, pp. 3-18.

Bover, A. (1998), *Notícia de l'obra lingüística inèdita de Joan Palomba*, dins *La Sardegna e la presenza catalana nel Mediterraneo. Atti del VI Congresso dell'Associazione Italiana di Studi Catalani*, a cura de P. Maninchedda, Cagliari, CUEC, vol. I, pp. 540-554.

Bruce-Whyte, A. (1841), *Histoire des langues romanes et de leur littérature*, Paris, Treuttel et Würtz, 3 vols.

Ciuffo, A. (1908), *Influències de l'italià y diferents dialectes sards en l'alguerés*, dins *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, L'Avenç, pp. 170-182.

Corbera, J. (1994), *La lexicografia catalana a l'Alguer*, dins "Caplletra", 17, pp. 195-200.

- Crescini, V. (1892), *Manualetto provenzale per uso degli alunni delle facoltà di lettere*, Verona - Padova, Fratelli Drucker.
- Crescini, V. (1905), *Manualetto provenzale per uso degli alunni delle facoltà di lettere*, Verona - Padova, Fratelli Drucker, 2a ed.
- Diefenbach, L. (1831), *Ueber die jetzigen romanischen Schriftsprachen*, Leipzig, J. Ricker.
- Diez, F.C. (1836-1844), *Grammatik der romanischen Sprachen*, Bonn, Eduard Weber, 3 vols.
- Diez, F.C. (1856-1880), *Grammatik der romanischen Sprachen*, Bonn, Eduard Weber, 3 vols., 2a ed.
- Diez, F.C. (1863), *Introduction a la grammaire des langues romanes*, Paris, Albert L. Herold.
- Diez, F.C. (1870-1872), *Grammatik der romanischen Sprachen*, Bonn, Eduard Weber, 3 vols., 3a ed.
- Diez, F.C. (1876-1877), *Grammatik der romanischen Sprachen*, Bonn, Eduard Weber, 3 vols., 4a ed.
- Diez, F.C. (1882), *Grammatik der romanischen Sprachen*, Bonn, Eduard Weber, 3 vols., 5a ed.
- Fulchs, A. (1849), *Die romanischen Sprachen in ihrem Verhältnis zum Lateinischen*, Halle, Schmidt.
- Garollo, G. (1892), *Piccola Enciclopedia Hoepli*, Milano, Hoepli.
- Gorra, E. (1894), *Lingüe neolatine*, Milano, Hoepli.
- Gröber, G. (1888-1901), *Grundriss der romanischen Philologie*, Strasbourg, K.J. Trübner, 4 vols.
- Guarnerio, P.E. (1886), *Il dialetto catalano d'Alghero*, dins "Archivio Glottologico Italiano", 9, pp. 261-364.
- Guarnerio, P.E. (1908), *Brevi aggiunte al lessico algherese*, dins *Primer Congrès Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, L'Avenç, pp. 165-167.
- Körting, G. (1884-1888), *Enzyklopädie und Methodologie der romanischen Philologie*, Heilbronn, Gebr. Henninger, 3 vols.
- Kuen, H. (1932), *El dialecto de Alguer y su posición en la historia de la lengua catalana*, dins "Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura", 5, pp. 121-177.
- Lewis, G.C. (1835), *An essay on the origin and formation of the Romance languages*, Oxford, D.A. Talboys.
- Marcet, J. – Solà, P. (1998), *Història de la lingüística catalana (1775-1900). Repertori crític*, Girona - Vic, Universitat de Girona - Eumo, 2 vols.
- Meyer-Lübke, W. (1890-1901), *Grammatik der romanischen Sprachen*, Leipzig, Reisland, 4 vols.
- Meyer-Lübke, W. (1901), *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, Heidelberg, C. Winter.
- Milà i Fontanals, M. (1861), *De los trovadores en España*, Barcelona, J. Verdager.
- Morel-Fatio, A. (1888), *Das Catalanische*, dins G. Gröber, *Grundriss der romanischen Philologie*, Estrasburg, K.J. Trübner, vol. I, pp. 669-688.
- Morosi, G. (1886), *L'odierno dialetto catalano di Alghero in Sardegna*, dins *Miscellanea di folologia e linguistica in memoria di Napoleone Caix e Ugo Angelo Canello*, Firenze, Successori Le Monnier, pp. 313-364.
- Neumann, F. (1886), *Die Romanische Philologie*, Leipzig, Fueis.
- Pais, J. (1906a), *Una lletra d'En Pais*, dins "Catalonia", 14, p. 6.
- Pais, J. (1906b), *De fonètica algueresa*, dins "Catalonia", 18, p. 6.
- Pais, J. (1906c), *Morfologia algueresa*, dins "Catalonia", 21, p. 7.
- Pais, J. (1970), *Gramàtica algueresa*, a cura de P. Scanu, Barcelona, Editorial Barcino.
- Palomba, G. (1906), *Grammatica del dialetto algherese odierno*, Sassari, G. Montorsi.
- Palomba, G. (1908), *La Gramática del dialecte modern alguerés*, dins *Primer Congrès Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, L'Avenç, pp. 170-183.

- Raynouard, F. (1816-1821), *Choix des poésies originales des Troubadours*, Paris, Firmin Didot, 6 vols.
- Restori, A. (1891), *Letteratura Provenzale*, Milano, Hoepli.
- Saroihandy, J.J. (1904), *Das Catalanische*, dins G. Gröber, *Grundriss der romanischen Philologie*, Estrasburg, K.J. Trübner, 2a ed., vol. I, pp. 841-877.
- Schlegel, A.W. de (1818), *Observations sur la langue et la littérature provençales*, Paris, Bernard de Ventadour.
- Schleicher, A. (1850), *Die sprachen Europas in systematischer Uebersicht*, Bonn, H.B. König.
- Urgias, A.M. (1804), *Notizie giovevoli del tempo, della cosmografia e della geografia, compilate in forma di Dialogo ad uso de' giovani studenti di gramatica delle regie scuole di Alghero*, Cagliari, Stamperia Reale.
- Zauner, A. (1900), *Romanische Sprachwissenschaft*, Leipzig, G.J. Goschen.

ADRIÀ MARTÍ-BADIA is a Researcher interested in social history of the Catalan language (especially the 19th Century in Valencia). He is Graduate in Catalan Philology, has a Master's Degree in Language Consultancy and Literary Culture: Applications in the Valencian Context and a Master's Degree in Secondary Education Teaching. Currently, he is a Part-Time Lecturer of Catalan language, a PhD Student in Languages, Literatures, Cultures and its Applications, at the University of València. He has presented scientific contributions consisting of papers and communications at scientific national and international meetings; he has published several articles in specialized scientific journals, like "eHumanista/IVITRA", "Scripta", and "Studia Iberica et Americana", and chapters in books edited by the Universitat Politècnica of València, the Editorial Germania, the University of València and the University of Vic.

E-MAIL amartibadia@gmail.com